

SERBEST TİCARET VE LİBERAL DEMOKRASİNİN BARIŞA OLAN ETKİSİ

Süleyman Faruk Gözen

Boğaziçi Üniversitesi, Ekonomi, 4. Sınıf

SERBEST TİCARET VE LIBERAL DEMOKRASİNİN BARIŞA OLAN ETKİSİ

Süleyman Faruk Gözen¹

Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü 4.sınıf

Bu çalışma; liberal demokrasi ve serbest ticaretin ülkeler ve dünya düzeyinde barış ortamını ve seviyesini etkileme mekanizmalarını ve boyutlarını irdelenecektir. Özellikle son yüzyılda giderek artan teorik ve ampirik çalışmalara göre, serbest ticaret, liberal demokrasi ve barış ortamı birbirlerini içkin ve olumlu bir doğrultuda etkileyebilme potansiyellerine sahiptirler. Dolayısıyla, bu çalışmada öncelikle literatürdeki tartışmaların ve açıklamaların ana sorumuza olan katkıları irdelenecektir. Sonrasında ise, serbest ticaretin ve liberal demokrasi anlayışının çeşitli dinamikler ile bireyler ve ülkelere olan pozitif etkenleri betimlenecektir. Ayrıca, literatürdeki teorik ve ampirik bulguların günümüz dünyasındaki başarılı yansımaları ve örnekleri ele alınacaktır. En nihayetinde ise, bu başarılı mekanizmanın hayata geçirilme aşamasındaki engeller ve henüz bu süreci yaşayamayan bölgelere bahsi geçen fikir ve değerlerin yayılması fikri tartışılacaktır.

Çeşitli boyutlarıyla hasarlar, yıkımlar ve maliyetler doğuran savaşlar bireyler, ülkeler ve uluslararası aktörler açısından her daim bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Savaş öncesi ve sonrasında ortaya çıkabilecek olumsuz tablonun düzeyleri ve sonuçları akademik camia olmak üzere bir çok kesimin araştırma konusu olagelmıştır. Savaş ve çatışma ihtimalinin azaltılmasına yönelik teorik açıklamaların önemli bir kısmı serbest ticaretin ve liberal demokrasinin mahiyetine dikkatleri çekmiştir.

Siyasal rejimlerin ve yönetim şekillerinin barışa olan etkilerinin boyutlarını ve nedenselliklerini irdelleyen Immanuel Kant '*Perpetual Peace*' eserinde, demokratik devletlerin herhangi bir anlaşmazlıkta savaş tercihini kullanmayacaklarını betimlemiştir(Kant&Humprey,1983,s.16).Kant'a göre, demokratik toplumlarda yöneticilerin halka hesap verme zorunluluğu olduğu için savaşın olası maliyet ve hasarlarından kaçınılmak için anlaşmazlıklarda demokratik devletler savaşa gitme tercihini kullanmamaktadır. Bunların

¹ E-mail: suleymanfarukgozen@hotmail.com

yanında, demokratik ülkelerin dış politikalarının daha barışçıl ve hesap verebilir bir nitelikte olduğu öngörülmektedir. Ayrıca demokratik toplumların özünde insan hakları ve sivil toplum normları yerleşik olmasından dolayı bireyler ve çeşitli siyasal-ekonomik aktörler savaşın olası zararlarını içselleştirmek istemeyeceklerdir. Ancak, bu tür ilkelerin pratikte yer edinebilmesi için, Kant sivil anayasanın ve cumhuriyet siyasal rejiminin ülkeler tarafından benimsenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Kant, döngüsel ve birbiriyle etkileşim halinde olan bu mekanizmayı ‘*demokratik barış teorisi*’ çatısı altında incelemiştir (1983,s.45).Kant varsayımları ve öngörülerini doğrultusunda hareket edecek ülkelerin ve bireylerin ‘sürekli’ ve ‘kalıcı’ bir barış ortamı sağlayacaklarını belirtmektedir. Kant’ın konseptsel ve teorik katkıları Micheal Doyle’un çalışmalarında önemli yer tutmuştur. Doyle, liberal ülke yönetimin hem ülke içerisinde hem de uluslararası arenada barışçıl ve insan haklarını ön plana çıkaran bir politika döngüsü oluşturduğunu savunmuştur(Doyle,1997,s.67). Bu argümanını, demokratik devletlerin birbiriyle savaşmayacakları tezi ile de güçlendirmeye çalışmıştır. Doyle, hem liberal demokratik ülkelerin politik duruş ve politikaları hem de ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurmaları nedeniyle bu tür devletlerin barışı idame etme gayesinde olacağını vurgulamıştır. Teorik açıklamaların yanı sıra, Woodrow Wilson’un düşünceleri ve önerileri de demokrasinin barışa olan etkilerinin olumlu yönde gerçekleşeceğine olan inancı artırmıştır. Wilson’un I.Dünya Savaşı sonlarına doğru ortaya koyduğu idealist ilkeler dünya aktörlerini barışa davet eder niteliktedir. Ancak, Wilson sadece şahsi öneri ve reçetesini ortaya koymamış, aynı zamanda ABD’deki liberal demokrasi anlayışı ve başarılı pratiğini gözler önüne sererek savaşan ülkelerin de benzer başarıyı ‘*liberal demokrasi modeli*’ ile yakalayabileceklerini vurgulamıştır(Knock,1995,s.72).Böylelikle, Wilson’un önermesinde liberal demokrasi ile kurumsallaşmanın birlikte önem kazandığını ve aralarında pozitif etkileşimler ve başarılı bir aktarım mekanizması olduğunu anlamaktayız.

Liberal demokrasinin yanında serbest ticaret nosyonu ve pratiği de barışın oluşumunda ve gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Serbest ticaretin sosyal,kültürel,ekonomik ve siyasal boyutları yaklaşık son 4 yüzyıldır ele alınmaktadır. Klasik ekonomistlerden Adam Smith ve David Ricardo, yaşadıkları yüzyılın kronik ve aşılamayan siyasal ve ekonomik sorunlarına -ve en önemlisi toplumsal kaos çıkmazına- ‘liberal ve etkin ekonomi’ konsepti etrafında çözümler bulmaya çalışmıştır. Bu çözümlerden en önemlisi de serbest ticaretin küresel boyutta kabul görmesinin gerekliliği vurgusudur. Adam Smith’e göre, refahın katalizörü, toplum içindeki her bir bireyin kendi ekonomik çıkarını koruması ve maksimize etmesidir. Bu varsayım gereği,

Smith ideal olarak minimal devlet modelini uygun görmüş ve bireylerin ekonomik ve siyasal özgürlüklerinin sağlanması gerektiğinin altını çizmiştir. İşte tam bu noktada, Smith, teorisi ve önermelerinin gerçekleşmesinde serbest ticareti en uygun araç olarak görmüştür. Çünkü, serbest ticaret sonucunda bireyler ürettikleri hizmet ve malları küresel tüketicilere sunabilecek ve bu da tüm bireylerin serbest pazarda alışveriş yapabilecekleri bir ahenk oluşturacaktır. Daha sonrasında, toplum içindeki tüm bireyler serbest ticaret ortamında ‘çıkar maksimizasyonu ve etkin-verimli üretim’ bilinci ile hareket ettiklerine göre, birey ve devletlerin refah düzeylerinde iyileşmeler görülecektir (Smith, 2008, s.11). Bu da beraberinde sosyal harmoniyi, istikrarı ve barış ortamını getirecektir. Ricardo da benzer şekilde, kendi çağında ve öncesinde süregelen ‘zenginliğin kaynağı ve devamlılığı’ tartışmasına serbest ticaretin dinamiklerine vurgu yaparak katılmıştır. Ricardo, ‘*mukayeseli üstünlük*’ teorisi bağlamında, her ülkenin kendi kaynaklarını en etkin kullandıkları alanda üretim yapmasını ve ürettiklerini de dış pazara ihraç etmesi gerektiğini belirtmiştir (Ricardo, 1911, s.15). Böylece, Ricardo kaynak yönetimi ve gelir dağılımı konularında da açılımlarda bulunmayı amaçlamıştır. Ricardo’ya göre, ülkeler kaynaklarını etkin ve verimli kullandıkları takdirde gelir dağılımı sorunu da kendiliğinden çözülmüş olacaktır, çünkü üretim aşamasında rol alan faktörler, çıktı sonrasında katkıları nispetinde gelir elde edeceklerdir. Dolayısıyla, her birey üretim aşamasında üretime yaptığı ölçüde-oranda pay alacak ve bu adil ve ideal bir metot olarak kabul görecektir. Böylesi bir mekanizma, aynı zamanda sosyal harmoniyi sağlayacak ve ülkeler ve bireyler arası çatışma ihtimalini de azaltacaktır. Bilindiği üzere, klasik ekonomistlerin asıl soru(n)larından birisi sosyal harmoninin nasıl ve kimler tarafından sağlanabileceğiydi. Smith ve Ricardo, bu sorunun çözümüne serbest ticaretin bireylerarası ve uluslararası ilişkilere pozitif etki ve yansımalarını ele alarak yaklaşmışlardır.

Klasik ekonomistlerin savdukları bu ve benzeri teorik ve pratik açılımların günümüz dünyasında da geçerli olabileceğini söyleyebiliriz. Günümüzde, küreselleşmenin dünya çapında yaygınlık kazanmasıyla birlikte serbest ticaretin ve ekonomik ilişkilerin çeşitli boyutlarıyla önemi yadsınamaz niteliktedir. Bu çalışmanın sorusu bağlamında, serbest ticaretin barışa olan etkilerine yoğunlaşacağız. Öncelikle, serbest ticaret beraberinde ülkeler arasında ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığı getirmektedir. Büyüyen ve gelişen ekonomiler üretim ve tüketim süreçlerinde yüksek hacimli-ölçekli ekonomik aktivitelere doğal gereği ihtiyaç duymaktadırlar. Her ülke kendi içerisinde çeşitli sebeplerle üret(e)mediği hizmet ve ürünleri dışarıdan daha kalite ve az maliyet ile karşılayabilmekte veya kendi içerisinde etkin ve verimli olarak ürettiklerini dışarıya daha karlı

bir şekilde ihraç edebilmektedir. Ülkeler, vatandaşlarının ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilecekleri bir potansiyel-kapasiteye ulaşmanın maliyetlerinden kaçınarak bunları daha efektif bir şekilde idame edebilmektedirler. Ayrıca,serbest ticaretin daha başarılı ve sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için ülkeler arası ekonomik entegrasyon düzeyinin yoğun olması gerekmektedir. Dünya ile ekonomik entegrasyonunu başarı ile sağlamış aktörler, hem küresel fırsat ve avantajları daha karlı bir şekilde gerçekleştirebilmekte hem de kendi limitlerini aşip dünya trendlerini takip ederek kişisel gelişim ve kapasitelerini zenginleştirebilmektedir. Aynı zamanda, ekonomik entegrasyon iş bölümünün uluslararasılaşmasına ve dolayısıyla sermaye-ürün-işgücü piyasalarının daha etkin ve verimli çalışmasına imkan sağlamaktadır. Ekonomik entegrasyon bu gibi bireysel ve küresel faydaları-avantajları maksimize etme imkanını sağladığından, ülkelerin ve bireylerin refah ve yaşama standartlarını da iyileştirmektedir. Başka bir perspektiften ise, serbest ticaret yoğun rekabet ortamını beraberinde getirdiği için ,bireylerin daha yaratıcı ve vizyoner düşünmelerine imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla, devletler, bireylerin ekonomi içerisindeki pozitif rol ve katkılarını takip etmekte ve çok iyi bilmektedirler. Ve böylelikle, devletler politikalarında ve tercihlerinde kişisel özgürlükler ve hakları koruyucu-genişletici bir süreci devam ettirme eğiliminde olmaktadır. Böylelikle, ülke içerisinde daha dinamik,katılımcı ve sivil toplum hüviyeti ön plana çıkmaktadır.Bu yaklaşım bize '*Modern Liberteryenizm*' okulunun açılım ve teorik katkılarını çağrıştırmaktadır. *Modern Liberteryenizm*, sadece bireysel özgürlüklerin korunmasıyla sınırlandırılmış bir minimal devlet pratiğini savunmakta, serbest ticaret ve özel mülkiyetin ise bireysel özgürlüklerin geliştirilmesinde en önemli araçlardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Bununla bağlantılı olarak, serbest ticaret vasıtasıyla ürün,sermaye,insan ve teknolojinin ülkeler arasında dolaşımının sağlanması dünya refah düzeyinin giderek artmasına neden olmaktadır. Böylelikle küresel yoksulluk ve eşitsizliğin önlenmesinin de yolu açılmaktadır. Bununla birlikte,bazı teori ve modellemelere göre (bkz. Heckscher-Ohlin Model) , finansal-ticari-ekonomik liberalizasyon sonucunda dünya genelinde herhangi bir sektör içerisindeki ürün ve faktör fiyatları birbirlerine eşitlenmekte (veya birbirlerine yakınsamakta) , bunun sonucunda da küresel gelir adaleti ve fırsat eşitliği beraberinde gelmektedir (Leamer,1995,s.46). Aynı zamanda, ülkeler bazında bir değerlendirme yapacak olursak, ülkeler serbest ticaretin yarattığı potansiyeller ve trendlere adaptasyon gereği yeni istihdam alanları ve yatırım projeksiyonlarını aktive etmektedir.Böylelikle, toplumdaki bireyler bu oluşan ekonomik dinamizmden pozitif yararlanabilmekte ve kişisel refahlarını ve gelir

düzeylerini artırabilmektedirler. Ayrıca, literatür çalışmalarında da gözlemlenebildiği gibi, serbest ticarete uyum sağlamış ülkelerin kurumsallaşma düzeyleri de bu süreçten olumlu etkilenmektedir. Ülke içinde mal-sermaye-işgücü piyasalarının küresel trendlere ve izlenimlere uyumlu hale getirilmesi ve yatırım yapılabilir bir altyapı oluşturulabilmesi için ülkeler gerekli hukuki, siyasi ve ekonomik reformları hayata geçirmek zorundadır. Ekonomik aktivitelerin düzenli ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinde önemli bir engel olan 'güven sorunu (*commitment problem*)' kurumsallaşma sağlandıkça minimize edilebilmektedir. Yani, kurumsallaşmasını sağlamış ekonomik birimler ve aktörler sürdürülebilir, yüksek getirili ve istikrarlı bir ekonomik ilişki seviyesine çıkabilmektedir. Ayrıca, serbest ticaret sadece mal-insan-hizmetlerin serbest dolaşımı anlamına gelmemekte, aynı zamanda fikirlerin, bilgilerin, değerlerin ve normların serbestçe dolaşımını da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla, liberal demokrasi ve insan hakları gibi siyasi ve sosyal değerler de bireyler ve ülkeler bazında yaygın model-ilke haline gelebilmektedir. Bununla birlikte, bu gibi değerlerin ve normların çeşitli dinamikleriyle içselleştirilip ekonomik ve siyasi aktivitelerde kullanılması beraberinde 'yayılma etkisi (*spillover effect*)' getirerek katma değerli hamleler ve gelişmelere ortam hazırlamaktadır. Son olarak da, ülkeler genel refah düzeylerini artırmak için eski çağlarda olduğu gibi savaş tercihini kullanmaktansa ekonominin genel kurallarına uyarak farklılaşmayı ve avantaj yakalamayı ilke edinmektedir. Çünkü, savaşlar ülkeler açısından çok maliyetli, riskli ve yıkım içeren bir seçenek olmaya devam etmektedir. Bunun yerine, savaş sonrası beklenen getiri ve kazançlar daha az maliyetle ve daha kısa sürede ekonomik rasyoneller uygulanarak hayata geçirilmektedir. Tüm bu bahsi geçen motivasyonlar ve kazanımlar nedeniyle, serbest ticaretin ülkeler açısından cazibesi çatışma ve savaş tercihinin önüne geçmektedir. Ülkeler ve bireyler, serbest ticaretin sağlamakta olduğu kazanımlardan ve potansiyellerden feragat etme motivasyonlarına çoğu zaman sahip olmamaktadır. Ve böylelikle, serbest ticaret, başarılı pratiği ve ekonomik aktörlere sunduğu imkan ve getiriler sebebiyle ülkelerin vazgeçilmez tercihi olmaktadır. Dolayısıyla, serbest ticaret hem ülkelerin getiri sağlama amacıyla savaşa gitme motivasyonlarını kırmakta hem de ülkeler için barış ve huzurun idame edilmesinde önemli bir yere sahip olmaktadır.

Bu teorik ve pratik açıklamaları ve önermeleri tarihteki çarpıcı bir örnekle pekiştirebiliriz. Bilindiği üzere 20.yüzyılın ortalarına kadar çağlar boyunca Avrupa tarihi çeşitli savaşlar ve çatışmalara şahitlik etmiştir. Bunların arasında I.ve II.Dünya Savaşları, Avrupa ve dünya siyasi ve ekonomik tarihini şekillendiren dönemeçlerindedir. Avrupa ülkeleri bahsi geçen savaşların öncesi ve

sonrasında çeşitli ideolojik ve ekonomik kamplar içerisinde yer almış ve sürekli olarak karşı cepheyle sıcak bir çatışmanın içerisinde kalmışlardır. Ancak, bu savaş iklimi bütün cepheler açısından hem beklenen getirileri sağlamamış hem de maddi ve manevi yıkımları beraberinde getirmiştir. Bu yıkım ve ekonomik-siyasal-sosyal zararlardan başarılı çıkış yollarından birisi de Avrupa Birliği'nin tohumlarının atıldığı 1951 yılında Almanya,Fransa,İtalya ve Benelux ülkelerinin birlikte kurduğu Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlayan ekonomik ve siyasi antlaşmalar dizisi idi. Bu paradigmatik değişimin özünde, ülkelerin arasında bölgesel ekonomik entegrasyon sürecinin başlatılması ve böylelikle bölgede barış ve huzur ortamının idame edilmesi fikri mevcuttu. Öncelikle ticari bariyerler ve kısıtlamalar kaldırılmış ve anlaşmalı ülkeler arası insan-sermaye-ürün dolaşımı serbest bırakılmıştı. Bu örneklemin daha geniş ve akademik bir perspektiften anlaşılabilmesi için David Mitrany'nin '*fonksiyonalizm(functionalism)*' nosyonundan ve Ernst Haass'ın '*neofonksiyonalizm(neofunctionalism)*' teorisinden söz edebiliriz. Mitrany, *fonksiyonelizm* nosyonu çerçevesinde, ulus-devletlerin sadece kendi çıkarlarını izlemelerinden ziyade ülkelerin ortak ihtiyaç ve istekler etrafında toplanmalarını önermiştir(Mitrany,1975,s.67). Böylelikle, ülkeler küresel entegrasyona ivedilikle adapte olabilecek ve devletlerin toplumlar üzerindeki egemenlik gücü yerini sivil toplumlara bırakacaktır. Bu önermelerden de yararlanarak, Haass, '*neofonksiyonalizm*' teorisi ile Avrupa ülkelerinin bölgesel entegrasyon için harekete geçmelerini vurgulamıştır. Bölgesel entegrasyon ile ülkeler ekonomik olarak karşılıklı bağımlı hale gelecekler, organizasyonel yapılanma ile sektörel ve ekonomik sıkıntılar çözülecek ve nihayetinde uluslarüstü bir market mekanizması inşa olacaktır(Haass,1958,s.79). Kısacası, bu iki teorik açılım Avrupa Birliği'nin felsefi ve pratik özünü oluşturmakla beraber, serbest ticaretin ve ekonomik entegrasyonun bölge barışı ve istikrarı için bir katalizör görevi üstlenebileceğini savunmuşlardır. Teorik açılımların yanında,ampirik çalışmalardan da görülebileceği gibi, başta Almanya,Fransa ve İngiltere olmak üzere çoğu Avrupa ekonomisi yüksek büyüme trendlerine kavuşmuş ve ekonomik göstergeler gözle görülür iyileşmeler kaydetmiştir. Aynı zamanda, Avrupalı ülkeler savaş dönemindeki totaliter-diktatöriyel eğilimleri terk edip liberal demokrasinin ön plana çıktığı ve daha katılımcı ve kapsayıcı rejimleri benimsemişlerdir. Bu önemli değişim ve geçiş, bireylerin kişisel hak ve özgürlüklerinin iyileşmesine birebir katkılarda bulunmuştur. Diğer bir deyişle, serbest ticaret ve liberal demokrasi uygulamaları sonucunda bireyler, ekonomik ve siyasi 'yapabilirlik' ve yeteneklerini geliştirebilme sahasını elde etmişlerdir.

Sonuç olarak; serbest ticaretin ve liberal demokrasinin barışa olan direkt/indirekt pozitif katkıları ve yansımaları hem teorik modellemeler-açılımlar ile hem de pratik örneklerle ortaya konulmaktadır. Etkinin ve katkının derinliği-seviyesi dönemden döneme veya bölgeden bölgeye değişiklik göstermesine rağmen, genel olarak bakıldığında, serbest ticaret ve liberal demokrasi bireyler ve ülkeler bazında özgürlükler,fırsatlar,kazanımlar ve avantajlar sağlamaktadır. Bu kazanımların en başında ise barış ortamının istikrarlı ve sürekli bir şekilde sağlanmış olması gelmektedir. Bu pozitif etkinin mahiyetini gözler önüne serilebilmek için Avrupa tarihinde seçilen dönemler arasında mukayeseli karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Serbest ticaret-liberal demokrasi tercihinin Avrupa ekonomik-siyasi ve sosyal tarihinde ve dinamiğindeki etkisini incelemek için, bu çalışma AB sürecinin başlangıcı sonrasındaki dönemi ele almıştır. Teorik açılımların pratikteki tutarlılığı ve geçerliliği de göstermektedir ki, bu süreci izleyen ülkeler ve ekonomiler hem istenen-arzulanan başarıyı yakalayabilmiş hem de barış ve istikrar ortamını idame edebilmişlerdir. Buradan hareketle bahsi geçen teoriler ve başarılı pratikler, bu süreci izle(ye)meyen ülkeler ve ekonomik aktörler için önemli bir örnek seti oluşturabilmektedir. Örneğin; totaliter (veya liberal demokrasi kültürünü idame edememiş) rejimler maalesef son yüzyıl başta olmak üzere çatışma ve savaş iklimindedirler. Bunların başında Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Ortadoğu bölgesi gelmektedir. Bölge ülkeleri, Arap Baharı fenomenine kadar totaliter yönetimler eşliğinde dünya ekonomisine entegre olamayan bir nitelikteydi. Ancak, Arap Baharı'nın başlangıç yıllarında bölgedeki bireyler ve aktörler gelişmiş ülke standart ve kriterlerini kendi ülkeleri için talep eder duruma gelmişlerdir. İşte bu noktada, liberal demokrasi ve ekonomik entegrasyon süreci bölge ülkeleri için bir reçete olabileceken, bölgenin tarihsel ve konjonktürel dinamikleri bu değişimin yaşanmasına mani olmuştur. Dolayısıyla, liberal demokrasi ve serbest ticaretin Ortadoğu bağlamında başarısız olduğuna dair elimizde yeterli ve tutarlı veriler yoktur, çünkü bu geçişin yaşanmasına yönelik girişimlerde bölge dinamikleri ve şartları engeller- kısıtlamalar doğurmuştur.Ancak, bu geçişin daha sağlıklı ve kalıcı etkilerini Türkiye örneğinde görebilmekteyiz. 2001 ekonomik krizi öncesi ve sırasında Türkiye hem ekonomik hem de siyasal bir kaos içerisindeyken, ekonomik ve siyasal yapılanması ve kurumsallaşmasını başarılı bir şekilde oturtamamıştır. Ancak, 2003 yılından itibaren AB ile Türkiye ilişkileri yoğun ve etkili bir boyutta ilerlemiş ve Türkiye, AB reformları çerçevesinde hem ekonomik serbestleşme ve dünya ekonomisine entegre olma gayretinde olmuş hem de kişisel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesine yönelik adımlar atmıştır. Bu politika dönüşümü, beraberinde

ekonomik ve sosyal iyileşmeleri getirmiştir. Her ne kadar Türkiye bu politika yoğunluğunu sağlıklı bir şekilde uzun vadeli sürdüremese de, ilgili dönemlerde serbest ticaret ve liberal demokrasiyi hedefler konumuna geçmiştir. Ve bu başarılı periyot, Türkiye iç ve dış siyasetinde daha barışçıl ve diplomatik hamleler yapmasına neden olmuştur. Öyle ki, Türkiye, bu süreçteki kazanımları sonrasında, Arap Baharı başlangıcında bölge ülkeleri tarafından başarılı bir 'model' ülke olarak görülme ihtimalini de kuvvetlendirmiştir. Türkiye pratiği güncel bir örnek olup, gerekli şartlar ve dinamikler olgunlaştığı takdirde, liberal demokrasi ve serbest ticaretin diğer bölge ülkeleri için de birer reçete olabilmesine yönelik bizlere umut vermektedir.

KAYNAKÇA

Kant, Immanuel, and Ted Humphrey. *Perpetual peace, and other essays on politics, history, and morals*. Hackett Publishing, 1983.

Doyle, Michael W. *Ways of war and peace: Realism, liberalism, and socialism*. New York: Norton, 1997.

Knock, Thomas J. *To end all wars: Woodrow Wilson and the quest for a new world order*. Princeton University Press, 1995.

Smith, Adam. *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations: a selected edition*. Oxford University Press, 2008.

David Ricardo. "On Value." In *The Principles of Political Economy and Taxation*. London: Everyman's Library, 1911 [1817], 5-32.

Mitrany, David. *The functional theory of politics*. [Published on behalf of] London School of Economics & Political Science [by] M. Robertson, 1975.

Haas, Ernst B. *The uniting of Europe*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1958.

Leamer, Edward E. *The Heckscher-Ohlin model in theory and practice*. International Finance Section, Department of Economics, Princeton University, 1995.

Angell, Norman. *The great illusion*. Cosimo, Inc., 2010.

Şahin, Bican. "Liberal Demokrasinin Temelleri." *Demokrasi Platformu* (2007): 35-59.

Yayla, Atilla. "Konjonktür, Savaş ve Liberal İlkeler" *Liberal Düşünce Sayı:29*